

BACHELOROPPGAVE

BRUKERMEDVIRKNING

Hvordan kan man forstå brukermedvirkning i lys av de teoretiske retningene fenomenologi og sosialkonstruksjonisme?

av

Gitte Therkelsen Torstad

Sosialt arbeid-sosionom
SOS5-302
Mars 2009

Innhold

1. Innledning	2
1.1 Fremdriftsplan.....	3
2. Hvordan velge ut kilder om brukervedvirkning	4
3. Brukervedvirkning: Innhold og forankring	7
4. Teoretisk ståsted har betydning for sosialt arbeid	9
5. Brukervedvirkning i lys av to teoretiske retninger	11
5.1 Brukervedvirkning i lys av fenomenologi.....	11
5.2 Brukervedvirkning i lys av sosialkonstruksjonisme.....	13
5.3 Demaskerende sosialkonstruksjonisme.....	16
6. Brukervedvirkning, refleksjon og felles problemforståelse	19
6.1 Hvorfor har sosialarbeideren sin refleksjon betydning for brukervedvirkning?..	19
6.2 Hvorfor har man en intensjon om at sosialarbeider og bruker helst skal ha en felles problemforståelse?.....	23
7. Avslutning	25
Kilder	28

1. Innledning

Jeg har valgt å diskutere brukermedvirkning i denne oppgaven, fordi jeg mener brukermedvirkning er av vesentlig betydning for å utføre faglig godt sosialt arbeid i praksis. Brukermedvirkning er et bredt tema som muligens er mer i fokus nå enn tidligere fordi man er mer oppmerksom på den enkelte sine rettigheter. Temaet kan belyses fra mange ulike forståelsesrammer og brukermedvirkning er skriftliggjort i bøker, tidsskrifter, stortingsmeldinger og offentlige rapporter. Samtidig er brukermedvirkning kanskje et av de mest utfordrende arbeidsområdene innenfor sosialt arbeid fordi begrepet ikke har en bestemt mening, og brukere av det offentlige hjelpeapparatet skal medvirke i et system som kanskje bare i liten grad tilrettelegger for deres deltagelse.

Som sosionomstudent med praksisperiode på et barne - og ungdomshjem, ble jeg mer oppmerksom på, og opptatt av problemstillinger rundt fenomenet brukermedvirkning. Jeg forsto at brukermedvirkning i praksis krever bevissthet og refleksjon, og en del av den erfaringen jeg fikk, var gjerne knyttet til at den unge ble hørt og spurt, men synspunktene fikk i mindre grad betydning når det ble tatt avgjørelser som angikk den unge. Det er brukermedvirkning jeg skal diskutere i denne oppgaven, og jeg vil bruke kategorien "barnevernsbarn" for å belyse hvordan brukermedvirkning kan fungere i praksis. Viktige momenter som blir diskutert er betydningen av sosialarbeideren sin refleksjon, og intensjonen om at sosialarbeider og bruker helst skal ha en felles problemforståelse, mens for eksempel maktbegrepet og kommunikasjonsferdigheter i liten grad blir tematisert. Før disse praktiske sidene ved brukermedvirkning blir analysert, skal jeg diskutere fenomenet i lys av teori. Min hovedproblemstilling i oppgaven blir på bakgrunn av dette:

Hvordan kan man forstå brukermedvirkning i lys av de teoretiske retningene fenomenologi og sosialkonstruksjonisme?

For å underbygge og belyse de mer praktisk rettede sidene ved brukermedvirkning vil jeg diskutere to underspørsmål, i lys av de samme teoriene:

- 1) *Hvorfor har sosialarbeideren sin refleksjon betydning for brukermedvirkning?*
- 2) *Hvorfor har man en intensjon om at sosialarbeider og bruker helst skal ha en felles problemforståelse ?*

1.1 Fremdriftsplan

Jeg vil starte med å skrive om hva mitt valg av kilder betyr for besvarelsen og forståelsen av brukermedvirkning både teoretisk og praktisk. I denne metodiske diskusjonen vil jeg vektlegge en kvalitativ litteratur studie der jeg velger sentral teoretisk og empirisk litteratur. Deretter skriver jeg om hvordan et teoretisk rammeverk generelt får innvirkning på valg av arbeidsmetode i sosialt arbeid. I avsnittet etterpå vil jeg belyse brukermedvirkning med vekt på deltagelse og innflytelse, og den forankring begrepet har i samfunnet. I denne oppgaven ser jeg bort ifra andre benevnelser for brukermedvirkning, som empowerment, brukerstyring og brukerreting. Mens sosialarbeideren i teksten blir benevnt som "hun", blir den andre parten omtalt som "han", ungdom, bruker eller barnevernsbarn, avhengig av sammenhengen i teksten. I analysedelen vil jeg først diskutere hvordan man kan forstå brukermedvirkning ved hjelp av de teoretiske retningene fenomenologi og sosialkonstruksjonisme. Begge teoriene er opptatt av den subjektive opplevelsen av det som vi antar er virkeligheten, men enkelte varianter av sosialkonstruksjonismen vil også avdekke uheldige konsekvenser av meningskonstruksjoner. De samme teoretiske retningene bruker jeg når jeg diskuterer hvorfor sosialarbeideren sin refleksjon har betydning for utøvelsen av brukermedvirkning, for eksempel ved at refleksjon kan styrke og utvikle sosialarbeideren sin bevissthet om oppståtte fenomener sin sammenheng eller uheldig konstruerte kategorier. Siste del av analysen tar for seg hvorfor man har en intensjon om at sosialarbeideren og brukeren helst skal ha en felles problemforståelse. Da vil jeg mellom annet komme inn på sosialt arbeid sine prinsipper om likeverd og innflytelse som får betydning for intervensjonen i praksis. Tilslutt skal jeg samle hovedfunnene og jeg vil da spesielt stille spørsmål ved om brukere får reell mulighet for deltagelse og innflytelse i praksis eller om dette bare er *gode ord på papiret?*

2. Hvordan velge ut kilder om brukermedvirkning

I denne delen av oppgaven vil jeg definere hva metode handler om og hvordan metodiske verktøy kan hjelpe meg til å gjøre et hensiktsmessig kildevalg og til å utføre en pålitelig kildegransking. Dette vil jeg utdype nærmere før jeg gjør rede for de teoretiske og empiriske kildene jeg har valgt som skal belyse temaet brukermedvirkning.

Ifølge Halvorsen (2004) er metode et arbeidsredskap som brukes for systematisk å samle inn vitenskapelige data om forhold som man antar er virkeligheten. Forskere skal være kritiske til påstander og forhold som blir tatt for gitt og være åpen for innvendinger, noe jeg har forsøkt ved å komme med kritiske spørsmål til for eksempel i hvilken grad brukermedvirkningen praktiseres i barnevernet. Dette er også i samsvar med et sosialkonstruksjonistisk perspektiv der målet er å avdekke fastlagte meningskonstruksjoner. Grønmo (2004) skriver at metode handler om hvordan man skal fremskaffe kunnskap, og metode skal angi hvordan man skal sikre arbeidet etter regler for vitenskapelige studier, i forhold til gyldighet og grundighet. Data som er samlet inn kalles empiri og ifølge Grønmo (2004 s.33) er empiri *"informasjon om faktiske forhold som er basert på sanseerfaring"*. Etter min mening krever denne forståelsen at man er bevisst på å være kritisk til fremlagt empiri. Ifølge Aase (i Fossåskaret, Fuglestad og Aase 2006) vil det være viktig å synliggjøre forskeren sin forforståelse både gjennom kontekstualisering av data, for eksempel ved å synliggjøre forskerens verdier og valg av teoretisk perspektiv, og hvordan forskeren selv konstruerer mening i samhandling med andre.

I vitenskapelig arbeid anvendes kvantitative og kvalitative metodiske fremgangsmåter, og dataene som disse resulterer i, kan gi forskeren ny kunnskap (Halvorsen 2004). I kvantitativ metode, som i spørreundersøkelser, samles det inn målbare data som kan omformes til tall og statistikk. For eksempel kan data fortelle oss hvor mange barnevernsbarn vi har i Norge. Kvalitativ metode som intervju, observasjon eller en kvalitativ litteraturstudie, har derimot fokus på ord og mening som uttrykker hva mennesker gjør og hvorfor de gjør det. Jeg har valgt innholdsanalyse av dokumenter i denne oppgaven fordi jeg ønsker å forstå og tolke

temaet brukermedvirkning ut fra sentral teoretisk og empirisk litteratur. De innsamlede data, som i denne oppgaven er skriftlige kilder, organiseres og bearbeides, analyseres og tolkes og legges frem slik at resultatet skal kunne testes av andre forskere, det som Halvorsen (2004) kaller intersubjektiv etterprøvbarehet. Validitet i en kildegransking betyr gyldighet i måten man har innhentet og analysert opplysninger på (Halvorsen 2004). Validitet er noe jeg har etterstrevet i denne oppgaven ved å anvende viktige teoretiske og empiriske kilder, og dette har jeg sortert inn i en analyse av sentrale delspørsmål.

I arbeidet med de teoretiske rammene, har jeg hovedsaklig brukt primærlitteratur. I utgangspunktet gir dette størst nærhet til det som undersøkes fordi materialet ikke er tolket og analysert av andre forskere. Teori generelt har betydning for sosialarbeidere sin forståelse av begrep, tolking, refleksjon og dialog og dette gjenspeiler seg som et grunnlag i utøvelsen i praktisk arbeid. Boken *Vitenskapsstrategi og vitenskapsfilosofi* av Jon-Arild Johannessen og Johan Olaisen (2006) er en primærkilde om innføring i problemdefinisjon, hypoteser, metodevalg og teoretisk ståsted. Johannessen er professor og Olaisen har Ph.D fra University of California.

For å svare på spørsmålet om brukermedvirkning i et fenomenologisk lys, valgte jeg to bøker. Professor i filosofi, Edmund Husserl (1859-1938) regnes som fenomenologiens opphavsmann. I boken *Fænomenologiens idè* (1997) skriver Husserl om erkjennelsens gyldighet ved å beskrive fenomener slik som de kommer frem for oss. Jo Sivertsen er universitetslektor og i sin bok *Vitenskap og Rasjonalitet* (1996) skriver han om begrepet "livsverden", et begrep som også jeg bruker i min oppgave. Begrepet "livsverden" er et tema i Husserl sitt fenomenologiske perspektiv, som har fokus på det enkelte menneske sin beskrivelse av verden.

Jeg studerte først Peter L. Berger og Thomas Luckmann sin bok *Den samfunnsskapte virkelighet* (2000) da jeg skulle forstå brukermedvirkning i lys av det sosial konstruksjonistiske perspektivet. Forfatterne er opptatt av hvordan virkeligheten blir konstruert i et sosialt fellesskap. Samfunnet blir skapt av

mennesket, samfunnet er også en objektiv virkelighet og mennesket er igjen produkt av samfunnet. Berger og Luckmann er opptatt av denne dialektiske prosessen men stiller ikke nødvendigvis kritiske spørsmål til kategoriene vi konstruerer, eller til konsekvensene av dem slik som Ian Hacking gjør. Hacking er filosof og har skrevet boken *Social konstruksjon av vad?* (2000). Hacking sin forståelse av sosial konstruksjonisme er mer rettet mot hvordan en demaskerende ("unmasking") posisjon kan avsløre uheldige eller negative konsekvenser av den offentlige forståelsen av gitte kategoriseringer. Boken gjorde meg oppmerksom på hensikten med demaskering, og at sosialarbeideren ved å være bevisst og reflektert i sin rolle, ikke tar for gitt for eksempel fenomenet brukervedvirkning. Den tredje kilden jeg brukte for å få et bredere forståelsesgrunnlag, var Knut Halvorsen sin bok *Sosiale problemer, en sosiologisk innføring* fra 2002. Boken er hovedsaklig en primærkilde der Halvorsen gjennom et sosialkonstruksjonistisk perspektiv forklarer og tolker hvordan sosiale problemer og fenomener kan oppstå og forstås. Halvorsen som er professor i sosialpolitikk, utdyper blant annet hva kategorisering er og han spør hvem som har definisjonsmakt i samfunnet. Dette er noen av de spørsmål som er relevant for min besvarelse.

Når det gjelder empiriske beskrivelser av brukervedvirkning, har jeg valgt boken til Sissel Seim og Tor Slettebø *Brukermedvirkning i barnevernet* (2007). Seim er sosionom med doktorgrad i sosialt arbeid, og Slettebø er cand.socion. med hovedfag i sosialt arbeid. Boken er en primærkilde fordi forfatterne først og fremst baserer analysene på egne data fra sine forskningsprosjekter. Boken tar opp mange problemstillinger i forhold til brukervedvirkning og de muligheter som ligger i dette begrepet. Som et supplement til denne boken, har jeg anvendt Elisabeth Willumsen sin bok *Brukernes Medvirkning! Kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene* (2005). Willumsen er sosionom og universitetslektor. Boken er en samling av artikler som er basert på flere forfattere sin egen forskning og er således også en primærkilde.

I mitt arbeid med tema og tekst i denne oppgaven, er jeg bevisst på min egen forforståelse og mine verdier som påvirker min tankemåte og mine konstruksjoner av

kategorier og begreper. Min forståelse av tematikken brukermedvirkning er subjektiv, men jeg prøver gjennom en bevisst holdning og refleksjon å tilegne meg ny kunnskap og være kritisk til min forståelse.

Hvordan kan vi forstå begrepet brukermedvirkning? Dette vil jeg utdype i neste kapittel, og samtidig gi eksempler på offentlige dokumenter der begrepet er forankret.

3. Brukermedvirkning : Innhold og forankring

Ifølge Halvorsen (2004) inneholder mange teoretiske begreper flere dimensjoner, og det kan være nødvendig å fastsette hvilke kriterier som skal gjelde i anvendelsen. Når jeg velger Seim og Slettebø (2007) sine kriterier for begrepet, er det nettopp for å gjøre en nødvendig avgrensing av begrepet i denne oppgaven. Seim og Slettebø (2007) er opptatt av at brukermedvirkning er *deltagelse og innflytelse*. Medvirkningen skal få praktisk betydning på en slik måte at brukeren for eksempel kan definere hva som er problemet og ta del i beslutningsprosessen ved å velge tiltak. Hvis ikke brukeren får innflytelse på en gjennomgripende måte, vil brukermedvirkning i følge forfatterne mer kunne kalles "skinninnflytelse" (Seim og Slettebø 2007 s.105). Hensikten er at brukeren skal kunne påvirke og være medbestemmende innenfor en ramme som er juridisk og faglig forsvarlig.

Humerfelt (i Williumsén 2005 s.16) mener brukermedvirkning handler om "*en relasjon mellom brukere og forvaltningen, der brukerne som part skal være aktive.*" For at brukeren aktivt skal kunne komme frem med sitt perspektiv på problemet, bør sosialarbeideren ha evne til å forstå brukerperspektivet. Den relasjonen som altså oppnås mellom sosialarbeideren og brukeren, vil få betydning på utøvelsen av brukermedvirkning.

Offentlige dokumenter tar også for seg brukermedvirkning. Stortingsmelding nr. 40 (2001-2002) har for eksempel et punkt som heter "*Det beste for barnet - medverknad frå barnet*" der det understrekes at barn har selvstendige retter som både er passive og aktive. Barnet sin rett til vern og beskyttelse er en verdi som blir fremhevet, og denne er en passiv rett, mens barn sin rett til medvirkning er en aktiv

rett. I meldingen blir barn sin medvirkning spesifisert til at de har rett til å uttrykke sin mening, og myndighetene skal gradvis etter barnets alder og modning, legge vekt på barnet sine synspunkter.

Gjennom lovverket er sosialarbeidere pålagt å utøve brukermedvirkning i sin profesjonsutøving. Det kommer frem i blant annet Forvaltningsloven §11 (fvl) og i Barnevernloven (Bvl § 6-3), men formuleringen er konsentrert om veiledning og at partene skal ha rett til å uttale seg, og brukermedvirkning som deltagelse eller innflytelse er ikke nevnt. Forvaltningsloven sine saksbehandlingsregler er gjeldende i offentlig forvaltning og et kommunalt organ som for eksempel barneverntjenesten, har veiledningsplikt for at den enkelte part i saken skal kunne ivareta sine interesser. Barnevernloven er sær regler som går foran i rang i saker som gjelder tiltak fra barnevernet. Etter min vurdering inkluderer lovteksten i de nevnte lovene i liten grad brukeren. Informasjon og uttalelsesrett er etter min mening et minimum for at sosialarbeideren og brukeren skal kunne samarbeide på en måte som gir brukeren innflytelse som kan føre til endring.

Fellessorganisasjonen har i sitt Yrkesetiske grunnlagsdokument (FO 2002), prinsipper som danner etisk grunnlag for yrkesutøvelsen i sosialt arbeid. Med blant annet respekt for enkeltindividets sin frihet og autonomi, skal sosialarbeidere gjennom brukermedvirkning *"bidra til å styrke den enkeltes mulighet for mestring og kontroll over eget liv"* (FO 2002 s.4).

I forhold til brukermedvirkning bør altså sosialarbeideren etterstrebe og bidra til at for eksempel en ungdom kan (gjen)finne og anvende sine ressurser på en måte som kan gi økt mulighet for endring og hjelp til selvhjelp. Hvis en sosialarbeider og en ungdom over tid får bygge opp et tillitsforhold, tror jeg muligheten for å komme frem til en ønsket felles problemforståelse vil øke. Felles problemforståelse kan, som jeg vil vise senere, føre til at ungdommen i større grad mestrer det han setter som sine mål fordi han selv har vært med og definere hva han vil endre.

4. Teoretisk ståsted har betydning for sosialt arbeid

Sosiale problemer og fenomener i samfunnet kan ifølge Halvorsen (2002) forklares og forstås ut fra mange ulike teoretiske perspektiver, som man kan si er en måte å oppfatte virkeligheten på. Perspektivene kan på ulik måte avdekke et underliggende mønster av holdning og handling, og perspektivene har ulik relevans for de ulike problemstillingene. Johannessen og Olaisen (2006) skriver at teori generelt prøver å svare på hvorfor og hvordan problemer eller fenomener, som for eksempel alkoholisme skapes, utvikles og opprettholdes, og også hvorfor oppfatningen av alkoholisme, kan endres og forstås på nye måter. Deres forklaring på hva teori er, mener jeg er i tråd med tankegangen i et demaskerende sosialkonstruksjonistisk perspektiv, som stiller kritiske spørsmål til hvorfor et fenomen er i fokus eller i det hele tatt konstruert. De kritiske spørsmålene blir viktig for å kunne avdekke uheldige konsekvenser av meningskonstruksjonen "brukermedvirkning" for eksempel. Et fenomenologisk perspektiv vil ifølge Johannessen og Olaisen (2006) bare slå fast at et fenomen eksisterer ut fra en beskrivelse av det som er observert. Perspektivet kommer ikke med forklaringer på hvordan for eksempel brukermedvirkning har blitt konstruert slik som sosialkonstruksjonismen gjør.

En teori er ifølge Halvorsen (2004) en forståelsesramme som kan styre retningen vår for det som vi skal få økt kunnskap om og undersøke. Teorien kan belyse en problemstilling og dette kan hjelpe oss å forklare og forstå det som skjer i samfunnet. Det teoretiske ståstedet og modeller som brukes, danner grunnlaget for faglig utveksling, kunnskap i argumentasjon og intervensjon (Halvorsen 2004). Det er en målsetting og en forutsetning at sosialarbeidere skal inneha faglig kunnskap og kompetanse som er tuftet på vitenskapelig basert teori.

Teori er altså en overordnet tenkemåte som kan støttes av innsamlede data ifølge Johannessen og Olaisen (2006). Innsamlingen av informasjon kan motivere til å konstruere teorier, men kunnskapen i teoriene støttes bare av virkelige forhold som er etterprøvbare og som kan dokumenteres vitenskapelig (Johannssen og Olaisen 2006). Like viktig er det at erfaringen fra det virkelige livet blir tatt med som en del av virkeligheten når teorien testes ut.

De sett av påstander som en teori består av, inneholder ifølge Johannessen og Olaisen (2006) presise og konkrete begreper for at teorien skal få en nytteverdi for praksis. For eksempel inneholder det fenomenologiske perspektivet begrepet "livsverden", som i praksis vil bety at en sosialarbeider vil fokusere på den enkelte sin subjektive opplevelse av virkeligheten.

Begrepene og hypotesene i teorien må stå i forhold til hverandre, for disse avgrensner teorien til andre teorier (Johannessen og Olaisen 2006). Jeg tror mange momenter kan være likt i flere teorier, men ulik forståelse og vektlegging av begrepene og kontekst for anvendelsen, kan skille teoriene fra hverandre. Det er min oppfatning at man bør stille kritiske spørsmål til innholdet i de begrepene man benytter i teoriene, fordi begrepene er sosialt konstruert og hvem bestemmer hvilken mening begrepet skal ha i den overordnede teorien? Jeg kommer nærmere inn på dette når jeg diskuterer brukermedvirkning i lys av sosialkonstruksjonisme.

Ulike fenomener i samfunnet, med små eller store årsaksforhold, henger sammen og teoriene refererer seg ifølge Johannessen og Olaisen (2006) til virkelige forhold, for eksempel til hvordan brukermedvirkning praktiseres i sosialt arbeid. Teorien skal forklare hendelser og handlinger i *hverdagsverdenen*, et begrep som Berger og Luckmann (2000) bruker. Teorien blir konfrontert mot erfaringer som er en del av virkeligheten, og dette er et viktig poeng i forhold til om teorien kan prøves ut og fungere i praksis. Men teorien i seg selv mener Johannessen og Olaisen (2006) er en idealisering av virkeligheten og en forenkling av den.

Ett teoretisk perspektiv vil uansett ikke kunne være uttømmende i forhold til å beskrive virkeligheten, men heller være supplerende til andre teorier. Det er derfor ifølge Johannessen og Olaisen (2006) gunstig at flere teorier ved teoritriangulering søker å belyse et fenomen fordi bredden vil kunne kaste lys over eller avsløre nye sider ved det aktuelle fenomenet. I denne oppgaven har jeg derfor valgt å belyse brukermedvirkning ved hjelp av to teorier. Det fenomenologiske perspektivet kan vi hevde er mikro-orientert, det vil si at relasjonen som er mellom en sosialarbeider og ungdom, er sentral. Mens et sosialkonstruksjonistisk perspektiv er mer rettet mot større samfunnsforhold på makronivå som berører alle, for eksempel gjennom konstruksjon av lover og regler.

5. Brukermedvirkning i lys av to teoretiske retninger

Som tidligere nevnt har jeg valgt å forstå brukermedvirkning som deltagelse og innflytelse (Seim og Slettebø 2007) og jeg vil først vise hvordan man kan forstå brukermedvirkning i lys av teorien fenomenologi. Jeg vil vise hvordan perspektivet legger vekt på den enkelte sin fremstilling av virkeligheten og hvilken betydning dette kan få for utøvelsen av brukermedvirkning. Jeg vil deretter vise hvordan man kan forstå brukermedvirkning i lys av teorien sosialkonstruksjonisme. Perspektivet kan hjelpe sosialarbeidere til å øke sin bevissthet om hvordan vi konstruerer og kategoriserer problemer, hvilke uheldige konsekvenser dette kan få og hvordan sosialarbeidere kan avdekke uhensiktsmessige forståelser av brukermedvirkning.

5.1 Brukermedvirkning i lys av fenomenologi

Husserl er ifølge Sivertsen (1996) grunnlegger av den filosofiske retningen fenomenologi, og retningen er en utløper til sosialkonstruksjonisme som jeg skriver om i eget avsnitt. Husserl utviklet teorien om begrepet "livsverden" som ifølge Sivertsen (1996) er det samme som *meningsgrunnlaget*. Det vil si den subjektive mening som du tillegger det du observerer, opplever og oppfatter av livet og verden, og dette former også synet på deg selv. Hvis vi tar bort teorier, perspektiver og forestillinger, og nøyer oss med å beskrive det vi er omgitt av og det vi gjør, da har vi kjernen i begrepet "livsverden" (Sivertsen 1996). Jeg forstår derfor Husserl sitt begrep "livsverden" som en teori med vekt på subjektive beskrivelser av hvordan vi danner verden i vår bevissthet.

Jeg tror det i utgangspunktet er en styrke at fenomenologisk perspektiv retter fokus på det den enkelte oppfatter og forteller. Men i praksis vil brukermedvirkning i dette perspektivet være lite løsningsorientert, nettopp fordi det kun er vekt på den subjektive opplevelsen til den enkelte (Hutchinson og Oltedal 2003). Johannessen og Olaisen (2006) omtaler dette som en beskrivelse av en observasjon av et fenomen, som ikke sier noe om hvorfor fenomenet har oppstått. Husserl var i følge Røkenes og Hanssen (2003) bare interessert i å forstå den enkelte sin opplevelse isolert sett, uten at omgivelsene sin betydning skulle være med i betraktningen av fenomenet. For eksempel er selvbestemmelsesretten sentral i dette perspektivet, og

sosialarbeideren vil derfor godta at brukeren holder fast på sin versjon av historien som den eneste sannhet for seg. Hun vil ikke spørre brukeren *hva* som har ført til problemet og hun vil heller ikke prøve å forklare det som er oppstått med *fordi* og på den måten prøve å sette problemet inn i brukeren sin kontekst. Når det mangler alternative forklaringer på hvorfor et problem har oppstått, tror jeg det kan bli utfordrende for sosialarbeideren å forstå hva som er vanskelig, og ikke minst vite hvordan man skal intervensere og få til endring.

Husserl var opptatt av det som kan sies å være det mest naturlige, praktiske og mest virkelighetsnære i et menneskes hverdag. Det er disse elementene som ifølge Husserl utgjør vår livsverden (Sivertsen 1996). Det som Husserl ifølge Sivertsen (1996) uttrykker som virkelighetsnært er det som alle kan observere som reelt, for eksempel at vi deler verden med andre mennesker. Men det virkelighetsnære er likevel subjektivt ved at verden, handlinger og opplevelse fremstår som en beskrivelse gjort av den enkelte. Slik kan verden for eksempel oppfattes og anerkjennes som en gjensidig verden men sett med ulike øyne. Sosialarbeideren vil for eksempel kunne gjenkjenne det brukeren forteller som noe kjent, men oppfatte problemet subjektivt annerledes og derfor kan det være vanskelig å finne en felles problemforståelse som utgangspunkt for intervensjon.

Husserl (i Sivertsen 1996) hadde fokus på distansen som kan oppstå mellom vitenskapen og det virkelighetsnære, med andre ord det gapet som kan oppstå mellom teori og praksis der intensjonen ikke er i samsvar med faktisk erfaring. For eksempel er brukermedvirkning som arbeidsstrategi formulert med gode hensikter i offentlige dokumenter og lovttekster som en objektiv og formalisert verden. Men i praksis kan vi erfare en distanse til hensikten med brukermedvirkning. Realiteten i det virkelighetsnære kan vise seg som mangel på ressurser i en institusjon, misbruk av maktposisjon eller utøving av kontroll på en slik måte at brukeren ikke får innflytelse og medbestemmelse. Målsettingen for brukermedvirkning i praksis kan altså vise seg vanskelig å gjennomføre på grunn av distansen til det virkelighetsnære.

Et fenomenologisk perspektiv legger altså vekt på den enkelte sin subjektive beskrivelse av verden og jeg har vist hva dette vil bety i praktisk utøvelse i forhold til brukermedvirkning. Perspektivet har ingen forklaringselement i seg som kan peke på hvorfor fenomen har oppstått, og kan derfor gjøre det vanskelig å finne løsninger på problemfylte situasjoner. Ut fra det jeg har vist om brukermedvirkning i et fenomenologisk perspektiv, vil jeg hevde at perspektivet som teoretisk ståsted alene ikke er tilstrekkelig for forståelsen av møtet med en bruker som trenger endring i livet. Det sosialkonstruksjonistiske perspektivet vil derimot være mer hensiktsmessig for å begrepsfeste brukermedvirkning fordi man i dette perspektivet ikke vil ta for gitt forståelsen av kategorier og begreper som kan være uheldige.

5.2 Brukermedvirkning i lys av sosialkonstruksjonisme

I følge Askeland og Molven (2006) er perspektivet sosialkonstruksjonisme i de senere årene lagt til grunn i sosialt arbeid for å forstå levekår og sosiale problemer i samfunnet. Perspektivet har fokus på relasjonen mellom mennesker generelt og samspillet mellom sosialarbeider og bruker i en arbeidsprosess spesielt. Halvorsen (2002) sier at i motsetning til tidligere tider der man la vekt på det enkelte individ sitt eget ansvar og skyld for oppståtte problemer gjennom individualisering, har man i dag en samfunnsforklaring som gir større forståelse for hvordan mennesker påvirker hverandre og samfunnet i en dialektisk prosess. Schiefloe (2004) uttrykker dette ved å si at fenomener i samfunnet blir konstruert gjennom sosial aktivitet, det vil si dialog og samhandling med andre, og i forhold til sosialisering foregår dette daglig som en virkelighetskonstruksjon. Berger og Luckmann (2000) snakker om mennesket som en produsent av et meningsprodukt, det vil si at vi konstruerer en forståelse av virkeligheten for eksempel ved å kategorisere dem som er narkoman. Meningskonstruksjoner utveksles mellom mennesket og den sosiale verden og disse påvirker hverandre gjensidig.

Berger og Luckmann regnes som forløperne av sosialkonstruksjonisme ifølge Halvorsen (2002). Retningen er som nevnt en utløper etter det fenomenologiske perspektivet som har fokus på den enkelte sin subjektive mening og opplevelse av fenomener. Berger og Luckmann (2000) tar et steg videre og konstaterer at

virkeligheten blir konstruert i et sosialt fellesskap. *"Virkeligheten skapes av samfunnet"*, og virkeligheten er *"en kvalitet som er knyttet til fenomener som vi erkjenner har en eksistens uavhengig av vår egen vilje"* sier Berger og Luckmann (2000 s.24). Grunnlaget for kunnskap i hverdagslivet mener de altså er en overbevisning om at gitte forhold eksisterer og ser ut eller er på en bestemt måte. Dette kalles også objektivisering, en erkjennelse av at "det er som det er". Vi har en forestilling om at kunnskap er fakta eller en objektiv sannhet, og det vi lærer oppfatter vi som en subjektiv virkelighet. Sammenhengen mellom den subjektive opplevelsen av et fenomen og den objektive oppfatningen, skjer ifølge Schiefloe (2004) i en dialektisk konstruksjonsprosess i ulike faser som jeg nå vil utdype litt nærmere.

Virkeligheten konstrueres gjennom eksternalisering, ved at samfunnet er skapt av mennesket. Schiefloe (2004 s.113) uttrykker at: *"vi kan se på dette som en form for markedsføring av ny kunnskap, der aktører fremmer sine synspunkter og forklaringer."* Et eksempel på denne form for markedsføring, er når myndighetene som har definisjonsmakt, konstruerer en forståelse av brukervedvirkning. Denne virkelighetsforståelsen blir gjeldende i den offentlige forvaltningen der brukervedvirkning er forankret i sosialpolitiske bestemmelser, som i Stortingsmeldinger og retningslinjer, og inkorporert gjennom juridiske bestemmelser i norsk lov. Allerede i denne fasen er det mulig at vi tar for gitt myndighetene sin forståelse av begrepet. Dette fører over til den før nevnte objektiviseringsfasen, som handler om at vi oppfatter samfunnsforhold som nøytrale og allmenngyldige. I denne sammenheng vil det bety at vi godkjenner og aksepterer begrepet brukervedvirkning på en gitt måte. Begrepet blir en viktig og allmenn del av sosialt arbeid sin strategi som eksisterer på lik linje med andre gjeldende prinsipper i sosialt arbeid, for eksempel at sosialarbeidere skal ivareta taushetsplikten (FO 2002). Å akseptere begrepet fører oss inn i internaliseringsfasen som vil si at mennesket er et produkt av samfunnet. Det vil si at vi lærer og får kunnskap om forhold og fenomener som blir til objektiverte sannheter for oss (Schiefloe 2004). Det betyr i denne sammenheng at en sosialarbeider vil gjøre brukervedvirkning til en del av sin subjektive virkelighetsforståelse, i dette tilfellet oppfatning av hva brukervedvirkning er. I praksis vil begrepet være en naturlig del av sosialarbeideren sin forståelse og utøvelse i

forhold til slik som hun oppfatter og mener brukermedvirkning skal fungere. For eksempel vil hun vektlegge at ungdom blir spurt og hørt men også at ungdommen får innflytelse i sin sak. Konstruksjonsfasene som jeg har skissert over kan lede til utvikling av nye meningsdannelser om brukermedvirkning, fordi fasene er dynamiske og foranderlige. Men jeg tror at meningskonstruksjoner bør problematiseres for ikke å bli tatt for gitt fordi et resultat av konstruksjonsprosessen blir ikke nødvendigvis positivt.

Kategorier er konstruksjoner som gir oss oversikt og forståelse av virkeligheten. Disse hjelper oss å intervensere ovenfor et bestemt problem ved at vi forenkler virkeligheten og skaper orden i meninger og kunnskap som vi selv ikke har erfaring med. Uten en form for kategorisering vil det være vanskelig å finne felles mening i fenomener som omgir oss ifølge Halvorsen (2002). Den mening som vi legger i en kategori er ofte et resultat av objektivisering av fenomen som senere blir internalisert og som vi tar for gitt som virkelig for oss. Berger og Luckmann (2000) bruker ordet typeinndeling om det samme. Ved å kategorisere tolker vi virkeligheten og gir mening til kategoriene alenemødre, alkoholikere og fattige, for eksempel. Vår forforståelse er også en del av det som påvirker oss når vi kategoriserer. Vi risikerer å tillegge alle i kategorien samme egenskap uten å legge vekt på deres forskjellighet. Kategorisering kan få utilsiktede konsekvenser og føre til stigmatisering av grupper. Slike merkelapper kan få alvorlige konsekvenser for dem det gjelder, fordi man gir en person egenskaper knyttet til for eksempel kategorien barnevernsbarn og overser dermed at den unge er et autonomt menneske med egenskaper og personlighet som ikke har noe med barnevernet som institusjon å gjøre. Ifølge Burkeland (2008) konstaterer Berger og Luckmann at meningskonstruksjon av kategorier skjer i sosiale prosesser, men uten at forståelsen av disse blir problematisert. I lys av dette kan man altså forstå at kategorisering kan begrense eller hindre utøvelse av brukermedvirkning hvis man tilegner alle i samme kategori de samme egenskapene og mister fokus på den enkelte sin kontekst og subjektive behov for hjelp.

Ovenfor har jeg vist hvordan Berger og Luckmann beskriver at mening konstrueres i sosialt fellesskap, gjennom eksternalisering, objektivisering og internalisering. I neste

kapittel vil jeg diskutere hvordan Hacking med et demaskerende sosialkonstruksjonistisk perspektiv, er opptatt av å avdekke uheldige konsekvenser av sosialt skapte meningskonstruksjoner.

5.3 Demaskerende sosialkonstruksjonisme

Hacking (2000) vil ikke definere hva sosialkonstruksjonisme er, men mener vi heller skal spørre etter *hva* som er poenget med teorien. På denne måten sender Hacking ut signal om ikke å ta for gitt hva det sosialt konstruerte begrepet "teori" er. Dette er også den oppfatning Askeland og Molven (2006 s.51) har når de skriver at "*Språk, teorier og verdier er sosiale konstruksjoner*". Derfor er sosialkonstruksjonismen ikke opptatt av hvordan verden er, men hvordan vi mennesker tror at verden er. Kjernen i perspektivet er altså å avdekke den mening vi tillegger for eksempel brukervedvirkning. Hvorfor er brukervedvirkning for eksempel så diffust beskrevet i offentlige dokumenter? Stortingsmelding nr.40 (2001-2002) som jeg viste til tidligere, sier for eksempel ikke noe om *hva* brukervedvirkningen faktisk skal innebære for dem saken gjelder. Ved å anvende Hacking sitt demaskerende sosialkonstruksjonistiske perspektiv, kan jeg hevde at regjeringen tar for gitt innholdet i begrepet brukervedvirkning. Konsekvensene av den uheldige forståelsen eller mangelfulle defineringen av begrepet sitt innhold, kan bli til hinder for utvikling og forbedring i forhold til det man kan oppnå ved virkelig deltagelse fra dem saken gjelder.

En sosialkonstruksjonist kan altså ha en funksjon i samfunnet som er avdekkende, eller demaskerende ("unmasking") som Hacking (2000 s.38) kaller det. Sosialkonstruksjonisten vil avdekke uheldige funksjoner og konsekvenser av virkelighetsforståelser som ikke lenger tjener et formål (Burkeland 2008). Hun vil spørre hvem som skal ha rett til å bestemme hva som er et problem i samfunnet, og hvorfor dette problemet får mer fokus enn annet? Myndighetene har som før nevnt definisjonsmakt, og de konstruerer begrep og kategorier om mennesker, fenomener og problemer gjennom faglig kunnskap og språklig kompetanse ifølge Schiefloe (2004). For ikke å ta for gitt meningsdannelsene i form av kategorier, må aktive samfunnsaktører ta del i diskusjoner og stille spørsmål som kan avdekke både

positive og negative forhold ved kategoriene (Schiefløe 2004). En sosialkonstruksjonist kan derfor ha en viktig rolle i samfunnsdebatten fordi hun kan vekke bevisstheten hos meningssskapere ved å være kritisk til for eksempel definisjonen av brukermedvirkning. Ved å *plukke fra hverandre* oppfatningen av begrepet som vi tar for gitt, kan hun peke på uheldige konsekvenser av forståelsen. I dette perspektivet vil altså et av formålene være å spørre om brukermedvirkning er hensiktsmessig og om det praktiseres på en slik måte at ungdom for eksempel får et tilbud som er tilpasset seg, og ikke motsatt ved at ungdommen må tilpasse seg tilbudet.

For å avdekke uheldige konsekvenser av en kategori eller et fenomen, mener Hacking (2000) vi må forandre måten vi betrakter ulike forhold på. Vi må øke bevisstheten om at en kategori ikke er uunngåelig, at kategorien er uheldig for dem som er innbefattet, og til sist at det er mulig å gjøre endringer i den sosiale konstruksjonen. Vi kan forstå, forklare, forebygge, forhindre og endre i sosialt arbeid, men da må vi reflektere over de meningskonstruksjonene vi har om fenomener. Burkeland (2008 s.48) skriver om demaskeringen sitt mål: *"Altså er målet å avdekke en slags ikke-legitim autoritet som klassifikasjoner og kategorier har"*. Dette forstår jeg som at kategorier har blitt tillagt en autoritet som vi godtar og tar for gitt, gjerne fordi vi mener at kategorien er basert på faglig kunnskap. Brukermedvirkning er som nevnt forankret i offentlige dokumenter og vi tar for gitt begrepet i den sammenheng det står i. Men med dette perspektivet vil vi for eksempel avdekke hvilket menneskesyn og ideologi som ligger til grunn for presentasjonen av begrepet i offentlige uttalelser, debatter og dokumenter. Hvilke konsekvenser får det for brukermedvirkning i praksis hvis myndighetene for eksempel vektlegger en liberalistisk ideologi som vil ansvarliggjøre det enkelte individ?

Meningskonstruksjonen av begrepet brukermedvirkning kan skje ved at flere instanser, organisasjoner og etater er høringsinstans når myndighetene legger frem forslag til for eksempel reformer og retningslinjer. Dette vil selvsagt få betydning for brukermedvirkning sitt innhold. Brukermedvirkning kan likevel få en slags ikke-legitim

autoritet gjennom uformelle normer, arbeidsforhold eller strukturer som fenomenet har. For å nå perspektivet sitt mål om å avsløre den uheldige autoriteten som kategorier kan få, må en ifølge Burkeland (2008) blant annet kunne beskrive og forstå hva som skal til for å endre eller fjerne etablerte sosiale konstruksjoner. Økt bevissthet blant sosialarbeidere om i hvilken grad for eksempel brukermedvirkning er hensiktsmessig eller ikke, kan avdekke negative eller uheldige konsekvenser ved den ikke-legitime autoritet som kanskje omgir brukermedvirkning. For eksempel kan en sosialarbeider avdekke at en ungdom på en institusjon ikke har reell medbestemmelsesrett fordi systemet ikke er lagt opp til ungdommen sin deltagelse i praksis.

Hvordan kan man så forstå brukermedvirkning i et demaskerende sosialkonstruksjonistisk lys? Ifølge Hacking (2000) fungerer sosialkonstruksjonisme som et frigjørende perspektiv for dem som ønsker å bryte med tradisjoner og fastlagte normer. Vi kan vurdere den kunnskapen, forforståelsen og informasjonen vi har fra før, og stille reflekterende spørsmål til fenomen vi ellers tar for gitt. *Hva* skal for eksempel sosialarbeideren vektlegge i forhold til en ungdom sin rett til medbestemmelse og *hvordan* skal det vektlegges? Ungdommer skal bli hørt og det skal få konsekvenser for deres sak, men hvordan forholder sosialarbeidere seg til brukermedvirkning når ungdom vil gjøre valg som vi ikke kan støtte? Ungdom kan også til en viss grad være kjent med forvaltningssystemet, saksgang og rettigheter, men samtidig ha en livssituasjon som er ambivalent der de trenger stabilitet og tydelige voksne rundt seg. Kan dette føre til at sosialarbeideren utøver makt og manipulerer ungdommen ved at hun overtaler han til det hun mener er best for ham? Balansegangen mellom sosialarbeideren sin autoritet og brukeren sin innflytelse, tror jeg er en del av de utfordringer som er knyttet til brukermedvirkning og som sosialkonstruksjonisme kan avdekke ved blant annet at sosialarbeideren reflekterer over sin rolle og posisjon. Hva kan for eksempel sosialarbeideren sin makt gjennom kunnskap bety og føre til for brukeren, når brukeren selv ønsker å bestemme hva som er hans problem?

Jeg har nå vist hvordan man kan forstå brukermedvirkning i lys av de teoretiske retningene fenomenologi og sosialkonstruksjonisme. I førstnevnte teori rettes fokus på den subjektive opplevelse av virkeligheten og i forhold til brukermedvirkning er det vanskelig å finne en felles problemforståelse som utgangspunkt for intervensjon. I sistnevnte teori har sentrale momenter vært definisjonsmakt, økt bevissthet og demaskering. Disse momentene gir etter min oppfatning økt mulighet for å komme med innvendinger til meninger vi tar for gitt. Slik kan perspektivet være med å endre meningskonstruksjoner og rette fokuset på uheldige konsekvenser av kategorier.

6. Brukermedvirkning, refleksjon og felles problemforståelse

Når jeg i avsnittene under skriver om refleksjon og felles problemforståelse i forhold til brukermedvirkning i praksis, vil jeg veksle mellom perspektivene fenomenologi og sosialkonstruksjonisme. Sosialarbeideren sin refleksjon velger jeg fortrinnsvis å diskutere ved å anvende den teoretiske retningen fenomenologi. Dette perspektivet er mikro-orientert, som betyr at teorien har fokus på relasjonen som er mellom mennesker på samme nivå.

Sosialarbeideren sin refleksjonsevne mener jeg også vil innvirke på i hvilken grad hun legger vekt på relasjonsbygging og tilrettelegging for felles problemforståelse mellom seg og en bruker. Jeg vil i hovedsak legge vekt på det sosialkonstruksjonistiske perspektivet når jeg diskuterer intensjonen om hvorfor man helst skal ha en felles problemforståelse. Perspektivet setter sosialarbeideren i en posisjon som kan avdekke uheldige forhold ved en ungdom sin livssituasjon, og søke etter alternative løsninger på problemet sammen med ungdommen.

6.1 Hvorfor har sosialarbeideren sin refleksjon betydning for brukermedvirkning?

Refleksjon kan forstås som betraktning eller overveielse ifølge Røkenes og Hanssen (2003), det vil si at man tenker gjennom forhold og situasjoner og revurderer det som er gjort, sagt eller som man tar for gitt av tidligere erfaring. Jeg mener refleksjon i sosialt arbeid er viktig fordi det kan føre til personlig utvikling og økt kompetanse, altså det motsatte av stagnasjon. For å utøve hensiktsmessig brukermedvirkning

kreves en reflekterende holdning med en bevissthet rundt, og evne til å være kritisk til egne verdier, egen forforståelse og holdning. Sosialarbeideren bør ikke ta for gitt at hennes praksisutøvelse er i overensstemmelse med verdier som likeverd, autonomi og rettferdighet, verdier som ligger til grunn for faglig og legitimt sosialt arbeid.

Refleksjonen sin hensikt er ikke bare personlig vekst, men faglig utvikling og bevissthet rundt teoretisk ståsted og begrepsbruk, og forståelse for den kompleksiteten man arbeider i (Røkenes og Hanssen 2003). Det vil si at man kan forholde seg profesjonelt til sammensatte problemstillinger, forstå samspill mellom flere systemer og prosesser som er mellom mennesker ifølge Røkenes og Hanssen (2003). Betydningsfulle momenter i denne sammenheng, kan blant annet være sosialarbeideren sitt eget forhold til yrkesutøvelsen, hennes ferdigheter, forforståelse og bruk av skjønn. For eksempel skal sosialarbeideren forholde seg til en ungdom som har en vanskelig livssituasjon med flere problemstillinger, som skoleskulk og bruk av narkotika. Sosialarbeideren skal både forstå hva problemstillingene vil innebære for ungdommen selv, samtidig ha kompetanse om hvordan skolesystemet fungerer i særlige tilfeller, vurdere alternativer til skole, vurdere hvor og hvordan narkotika misbruket skal behandles, og hun skal forholde seg til ungdommen sin familie og hans nettverk. Kunnskap -i- handling og refleksjon -i- handling (Røkenes og Hanssen 2003) kan etter min mening altså bidra til at man forstår situasjoner og problemer i en helhetlig sammenheng. Det vil si at man makter å se forbindelsen mellom mange delprosesser som er i et menneske sitt liv og den konteksten de er i, selv om det ikke betyr at man har en klar og enkel løsning på problematikken.

En reflekterende innstilling mener jeg innebærer at man er ettertenksom og villig til å lære av erfaring og at man er sensitiv for at andres synspunkter kan være like riktige som egne.

Å vektlegge andre sin historie, er i samsvar med fenomenologisk perspektiv som understreker at mennesker sin subjektive forståelse av verden, er en beskrivelse som er virkelig for den personen. I samtale med en ungdom om hans opplevelser i oppveksten er det et godt utgangspunkt at sosialarbeideren lytter til historien og prøver å sette seg inn i hvorfor opplevelsene er traumatiske for ungdommen.

Innvendinger mot perspektivet, som jeg tidligere har vært inne på, kan være at det er nødvendig for sosialarbeideren å se ungdommen sine problemer i en større sammenheng og ikke isolert fra samfunnet rundt som Husserl (Røkenes og Hanssen 2003) var opptatt av.

En viktig del av refleksjon er ifølge Hærem og Aadnesen (2004) kontrafaktisk argumentasjon som betyr at man vurderer andre alternativer som mulig løsning på det man først antar er et svar. Er det mulig at en situasjon kan forstås på en annen måte enn det sosialarbeideren først mener? Kan det være at en bruker sin oppfatning av hva som er bra for ham er noe annet og bedre enn det sosialarbeideren trodde? I et fenomenologisk perspektiv vil sosialarbeideren erkjenne og godta at brukeren har et annet syn på sitt problem enn en selv har og at den subjektive opplevelsen er virkelig for ham, og sosialarbeideren vil derfor ikke vurdere alternative måter å handle på. Mens kontrafaktisk argumentasjon kan sammenlignes med sosialkonstruksjonisme fordi det stilles spørsmål ved "tatt for gitt" meninger og oppfatninger på en måte som tvinger frem refleksjon for sosialarbeideren sin del.

Hærem og Aadnesen (2004) sier at konstruksjoner som vi blir observante for ved refleksjon, kan vi endre og vurdere. Denne påstanden oppfatter jeg til å være i samsvar med forståelsen av hvordan uheldige sosiale konstruksjoner i det demaskerende sosialkonstruksjonistiske perspektivet kan avdekkes. Ved å reflektere for eksempel over en ungdom sitt valg om å slutte på skolen og i stedet begynne på et arbeidsrettet tiltak, vil gjerne bety at sosialarbeideren må revurdere sin oppfatning av at skole er mest hensiktsmessig for ungdommens utdanningsløp. Slik kan uheldige meningskonstruksjoner føre til ny kunnskap og forståelse. Målsettinger i det sosialkonstruksjonistiske perspektivet kan altså også anvendes på mikronivå som her. Sosialarbeideren må vurdere i en helhetlig kontekst ungdommen sine argumenter, tanker og ideer som kan forklare noe av den vurderingen han har gjort. Denne prosessen kaller Hærem og Aadnesen (2004, etter Backe-Hansen 2001) for ko-konstruksjon, som betyr at partene som er berørt blir inkludert i vurderingen. Det kan være viktig å gi både tid og rom for vurderinger ved å snakke med den

ungdommen det gjelder. Refleksjon kan bringe parter som er i en vanskelig situasjon, videre i en dialog som gir økt kunnskap og læring og konstruksjon av nye meninger.

En sosialarbeider bør etter min mening også være oppmerksom på eventuell ambivalens som unge kan oppleve i forhold til hva de vil og kan. Det er ikke alltid at ungdom vet sitt eget beste, og sosialarbeideren må nødvendigvis bruke tid på å analysere ungdommen sin ambivalens. I et fenomenologisk perspektiv (Røkenes og Hanssen 2003) vil det bli lagt vekt på den subjektive meningen ungdommen har men man vil ikke søke en forklaring på hvorfor han mener det han sier eller bli utfordret til å finne andre svar og løsninger på sitt problem. Hutchinson og Oltedal (2003) hevder at fenomenologi som arbeidsmodell alene, derfor er lite reelt for god sosial praksis, fordi ungdommen ikke kommer frem med sitt egentlige problem. Jeg tror at det som oppleves som vanskelig kan bli vedvarende skjult hvis ungdommen ikke blir utfordret og møtt med spørsmål som kan få han til å reflektere over sin situasjon. Perspektivet legger vekt på nåtiden, og det blir derfor ikke stilt spørsmål om forhold som ligger bakover i tid. Etter min mening kan fortiden i mange tilfeller kanskje belyse eller forklare dagens situasjon som ungdommen forteller om, men dette er altså ikke det fenomenologiske perspektivet opptatt av. Derfor kan det være nødvendig å supplere med teoretiske perspektiver som vil forsøke å forklare hvordan og hvorfor fenomener i samfunnet oppstår og hva det kan bety for den enkelte ungdommen.

Jeg har vist at det fenomenologiske perspektivet ikke har fokus på sosialarbeideren sin refleksjon og at det kan føre til stagnasjon i hennes faglige utvikling og forhindre at hun finner alternative løsninger sammen med brukeren. Sosialarbeideren møter flere utfordringer både personlig og profesjonelt i praktisk arbeid. Noen av de utfordringene hun kan møte, kan være i forhold til intensjonen om at sosialarbeidere og brukere bør ha en felles problemforståelse, noe jeg vil belyse i neste avsnitt ved hjelp av det sosialkonstruksjonistiske perspektivet.

6.2 Hvorfor har man en intensjon om at sosialarbeider og bruker helst skal ha en felles problemforståelse?

Intensjonen om at en sosialarbeider og ungdom helst skal ha felles problemforståelse, tror jeg blant annet ligger i den styrken som er i en avtale med forpliktelse for begge parter. Når en ungdom selv har vært med å definere problemet og utarbeide tiltak, kan det anerkjenne og styrke hans mestringsfølelse ved at egne ressurser kommer i fokus, ikke bare problemene. En felles problemforståelse som er basert på likeverd og innflytelse og i størst mulig grad enighet i samarbeidet, styrker utgangspunktet for intervensjon, og er et av sosialt arbeid sine prinsipper (FO 2002).

Madsen (2001) er opptatt av det som skjer i det hun kaller arbeidsprosessen i sosialt arbeid. Det avgjørende for hjelpesituasjonen er blant annet hvilket ståsted sosialarbeideren har som kan hjelpe brukeren. Med et sosialkonstruksjonistisk perspektiv vil sosialarbeideren stille noen spørsmål som kan føre til videre progresjon. Madsen (2001) formulerer spørsmålet: *"Hvem eier brukers problem?"*. Jeg vil spørre videre om hvordan jeg som sosialarbeider kan utøve brukermedvirkning på en måte som gir brukeren kontroll over eget liv? Hva vil være en god vei videre? Jeg oppfatter spørsmålene til å være i tråd med FO (2002 s.7) sitt prinsipp om at sosialarbeideren skal *"lytte til brukers/klientens beskrivelse av egne problemer og spørre etter forslag til løsninger"*. Brukeren skal altså styrkes til å ha kontroll og ha "lov å eie sitt eget problem", det vil si å formulere sin egen problemforståelse. Et viktig spørsmål i denne forbindelse er hvem som har definisjonsmakt til å kategorisere noe som et problem. Er det ungdommen selv som opplever noe som et problem eller er det andre rundt ham som for eksempel mener at hans svake psykiske helse, ADHD eller alkoholbruk er et problem?

For at det skal være mulig å nærme seg en felles problemforståelse, må det ifølge Røkenes og Hanssen (2003) utvikles en relasjon mellom sosialarbeider og bruker. Når relasjonen blant annet er preget av respekt, tillit og overholdelse av taushetsplikt, tror jeg utgangspunktet for å skape en god hjelperelasjon er tilstede og brukermedvirkning får en verdifull effekt gjennom deltagelse og innflytelse. Sett i en større sammenheng, er det i tråd med det sosialkonstruksjonistiske perspektivet,

både at problemforståelsen kan bli konstruert i sosialt fellesskap men også at en sosialarbeider internaliserer betydningen av relasjon og lar denne forståelsen prege handlingene hennes. Intensjonen om at man helst skal ha en felles problemforståelse, skal lede videre til intervensjonen som idealtypisk skal være noe sosialarbeider og bruker er enige om. Men i praktisk arbeid tror jeg det kan oppstå situasjoner og forhold som utfordrer intensjonene, for eksempel en ungdom sin ambivalens, en sosialarbeider som slutter eller ressursmangel både personalmessig og økonomisk.

Det fenomenologiske perspektivet legger altså vekt på interaksjonen og relasjonen som oppstår mellom sosialarbeideren og brukeren (Hutchinson og Oltedal 2003). Perspektivet vektlegger at alle individer er med å skape den verden vi er en del av, og hvordan verden blir opplevd av den enkelte. Med fokus på den subjektive historien til en ungdom, kan han få anledning til selv å formulere sitt problem, hva han vil ha hjelp til og deretter sette seg mål for endring. Min innvending mot det som jeg mener er perspektivet sin svakhet, henger sammen med at mange ungdommer ikke er i stand til til alle tider å ta hånd om seg selv. Det er også min erfaring fra min praksisperiode. Ungdom vet ikke alltid hva de skal gjøre, hva som er best for seg selv, og de vil rett og slett ha bruk for at noen griper inn og hjelper dem aktivt. Av og til tror jeg en ungdom kan ha behov for at noen andre enn dem selv tar over ansvaret for avgjørelser. Dette igjen kan gi fagpersonen makt og vil kreve bevissthet fra sosialarbeideren sin side for å unngå maktmisbruk (Røkenes og Hanssen 2003).

Som det fenomenologiske perspektivet, er også det sosialkonstruksjonistiske perspektivet opptatt av den subjektive opplevelsen av hverdagsverden og hvordan vi konstruerer mening (Berger og Luckmann 2000). Men i motsetning til det fenomenologiske perspektivet, er sosial konstruksjonismen opptatt av å avsløre uheldige konsekvenser av meningskonstruksjoner (Hacking 2000). I denne sammenhengen kan det bety at sosialarbeideren for eksempel er opptatt av å gjenkjenne og avdekke uheldige samfunnsforhold som påvirker oppvekstforholdene for ungdom. Eller hun avdekker uheldige forhold i et barne- og ungdomshjem der begrepet brukermedvirkning blir tatt for gitt mens ungdommene egentlig ikke har

noen reell innflytelse på bestemmelser. I dette perspektivet vil en sosialarbeider høre en ungdom sin historie som en subjektiv fortelling, men hun vil være interessert i å få svar på hvorfor noe skjer og i hvilken sammenheng det skjer i. Ungdommen blir dermed utfordret til å reflektere over sin situasjon og til å utveksle med sosialarbeideren mulige årsaker til problemet og slik kan de sammen komme frem til en felles problemforståelse. Dialogen kan hjelpe ungdommen til å få større selvinnsikt, hjelpe han til å bestemme hva som er problemet og hva han eventuelt vil gjøre med det (Seim og Slettebø 2007). Etter min mening er målet om felles problemforståelse avhengig av utveksling av synspunkter mellom sosialarbeider og ungdom for at det kan gjøres endringer som ungdommen selv vil arbeide med. Er forutsetningene for intensjonen om en ønsket felles problemforståelse, tilstede? Blir brukermedvirkning, gjennom innflytelse og deltagelse, praktisert hensiktsmessig for barn og unge? Barn og unge blir hørt, men ikke i stor nok grad ifølge en rapport fra Barnevernets utviklingssenter på Vestlandet (Havnen, Christiansen og Havik 1998). For om en ungdom blir hørt, får det likevel ikke konsekvenser for bestemmelser som gjelder deres egen sak. Seim og Slettebø (2007) sine undersøkelser av ungdoms medvirkning i barnevernet viser de samme resultatene. Flere ungdommer hevdet at de ikke fikk være med å bestemme hva som var problemet og hva som skulle gjøres med det. Intensjonen om en ønsket felles problemforståelse basert på relasjoner med dialog og tillit, blir dermed utfordret. På samme måte blir sosialt arbeid sine etiske grunnlagsprinsipper, for eksempel respekt for enkeltindividets selvbestemmelse og frihet, utfordret i praksis (FO 2002).

7. Avslutning

Brukermedvirkning er en sentral del av sosialt arbeid sin intensjon om at mennesker som trenger hjelp og støtte, skal bli møtt av sosialarbeidere som autonome individ, med respekt, tillit og likeverd. I denne oppgaven har jeg valgt å forstå begrepet brukermedvirkning som deltagelse og innflytelse fordi ordene indikerer en sterk grad av involvering fra brukeren sin side.

Jeg har foretatt en kvalitativ innholdsanalyse i denne oppgaven der jeg har studert både teoretisk og empirisk litteratur som har vært mine skriftlige kilder for å forstå og tolke temaet brukermedvirkning. Gjennom hele oppgaven har jeg anvendt de teoretiske perspektivene fenomenologi og sosialkonstruksjonisme. Perspektivene har belyst problemstillingen ved at begge tar utgangspunkt i mennesker sin subjektive oppfatning av virkeligheten, men der sosialkonstruksjonismen er opptatt av at meningskonstruksjonene skjer i dialektiske prosesser gjennom eksternalisering, objektivisering og internalisering. Teoriene har ulik relevans i forhold til sosialt arbeid sitt mål om å forklare og forstå hvorfor problemer oppstår og kategoriseres, for eksempel peker ikke det fenomenologiske perspektivet på uheldige samfunnsforhold som kan være årsak til en ungdom sin vanskelige situasjon.

I offentlig forvaltning er brukermedvirkning et sosialt konstruert begrep som er objektivert i den forstand at blant annet sosialarbeidere tar begrepet for gitt. Det stilles få kritiske spørsmål eller innvendinger til hva brukermedvirkning betyr i praksis for barnevernsbarn. Men det demaskerende sosialkonstruksjonistiske perspektivet vil analysere den offentlige forståelsen av brukermedvirkning, og avdekke uheldige konsekvenser av denne, for eksempel at sosialarbeidere ikke lar ungdom sine synspunkter i egen sak, få praktisk betydning.

For brukermedvirkning i praksis kan perspektivet føre til at sosialarbeidere søker etter sammenhenger og forklaringer på hvorfor et problem har oppstått. Sosialarbeidere kan gjennom dette perspektivet blir mer oppmerksom på at man ikke skal ta for gitt konstruerte begrep, fenomen er ikke uunngåelig og de kan endres.

I oppgaven har jeg kommet med noen spørsmål for å reflektere rundt temaet om brukermedvirkning. Får ungdom virkelig ta del i sin egen sak i beslutningsprosesser? Forskning som jeg viser til i oppgaven, viser at ungdommene selv ikke opplever at deres mening får betydning for bestemmelser som blir tatt. Hvis sosialarbeideren reflekterer over sitt faglige ståsted, kan økt bevissthet føre til en sensitiv innstilling til ungdommene sin historie, og refleksjonen kan gi faglig kunnskap som får betydning når hun skal utøve brukermedvirkning. Samtidig kan refleksjon bidra til at sosialarbeidere blir bevisst på at en selv er med å definere og konstruere mening.

Sosialkonstruksjonistisk perspektiv har fokus på nettopp dette, hvordan vi skaper og selv blir skapt av samfunnet.

Intensjonen om at sosialarbeideren og ungdommen helst skal ha felles problemforståelse, ligger i sosialt arbeid sine prinsipper som handler om at en ungdom skal i størst mulig grad ha kontroll over sitt eget liv. Felles problemforståelse kan øke muligheten for å gjøre endringer i livet til ungdommen fordi han er aktivt med å definere hva som er problemet, hvorfor det har oppstått og hva som kan gjøres med det.

Sosialt arbeid mener jeg fortsatt har utfordringer i forhold til å praktisere brukermedvirkning på en slik måte at brukerne får reell deltagelse og innflytelse, og for at brukermedvirkning skal bli mer enn gode ord i offentlige dokumenter. For å endre på den forståelsen som vi har av brukermedvirkning i dag, tror jeg sentrale aktører i samfunnet, som for eksempel politikere, myndigheter og fagpersoner, må avdekke uheldige konsekvenser av en praksis som ikke involverer brukerne. Den enkelte sosialarbeider møter også utfordringer i praksis i forhold til brukermedvirkning som jeg mener krever bevissthet og refleksjon for at yrkesutøvelsen kan være til hjelp for dem som trenger det.

KILDER

Askeland, Gurid Aga & Molven, Olav (2006) : *Dokument i klientarbeid. Journalar, sosialrapportar og saksframstillingar i sosialt arbeid*. Oslo, Gyldendal Akademisk.

Barne-og Likestillingsdepartementet.(2001-2002).St.meld.nr.40. Om barne-og ungdomsvernet 2.4 *Det beste for barnet-medverknad frå barnet*. Lokalisert 18.02.2009 på Verdensveven:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/regpubl/stmeld/2001-2002/Stmeld-nr40-2>

Barnevernloven. Lov om barneverntjenester (barnevernloven) 17.juli.Nr.100.1992 I: Norges Lover. *Lovsamling for helse-og sosialsektoren 2006-2007* Oslo, Gyldendal Akademisk.

Berger, Peter L. og Luckmann, Thomas (2000): *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen, Fagbokforlaget.

Burkeland,Sollaug (2008). Fattigdommens hensiktsmessighet. *I: Sosiologisk Årbok 3-4* Oslo, Novus forlag.

FO (2002): *Yrkesetisk grunnlagsdokument*. Oslo, For barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere.

Forvaltningsloven. Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker 10.feb.1967. I: Norges Lover. *Lovsamling for helse-og sosialsektoren 2006-2007* Oslo, Gyldendal Akademisk.

Grønmo,Sigmund (2004) : *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen, Fagbokforlaget.

Hacking, Ian (2000) : *Social konstruksjon av vad?* Stockholm, Thales.

Halvorsen, Knut (2004): *Forskningsmetode for helse - og sosialfag –en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.

Halvorsen, Knut (2002): *Sosiale Problemer. En sosiologisk innføring*. Bergen, Fagbokforlaget.

Havnen, K., Christiansen, Ø. & Havik, T. (1998): *Når gir barneverntjenesten hjelp? Kartlegging av barneverntjenesta sine beslutninger i meldings- og undersøkingsaker*. Bergen, Barnevernets utviklingscenter på Vestlandet.

Humerfelt, Kristin (2005): Begrepene brukermedvirkning og brukerperspektiv - honnørord med lavt presisjonsnivå. I: Williamsen, Elisabeth (red): *Brukernes Medvirkning! Kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Husserl, Edmund (1997) : *Fænomenologiens idé*. København, Hans Reitzels Forlag.

Hutchinson, Gunn.S & Oltedal, Siv (2003) : *Modeller i sosialt arbeid*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Hærem, Eva og Aadnesen, Bente N. (2004) : *Barnevernets undersøkelse*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Johannessen, Jon-Arild og Olaisen, Johan (2006) : *Vitenskapsstrategi og vitenskapsfilosofi*. Bergen, Fagbokforlaget.

Madsen, Vigdis (2001): Hvem eier brukerens problem? Om brukermedvirkning i arbeidsprosessen i sosialt arbeid. I: Tronvoll, Inger M & Marthinsen, Edgar (red): *Sosialt arbeid-refleksjoner og nyere forskning*. Trondheim, Tapir Akademisk Forlag.

Røkenes, Odd.H & Hanssen, Per-H.(2003) : *Bære eller Briste. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen, Fagbokforlaget.

Seim, Sissel og Slettebø, Tor (red.) (2007): *Brukermedvirkning i barnevernet*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Schiefloe, Per M. (2004) :*Mennesker og samfunn. Innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen, Fagbokforlaget.

Sivertsen, Jo (1996) :*Vitenskap og Rasjonalitet*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.

Willumsen, Elisabeth (red) (2005): *Brukernes medvirkning! Kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Aase, Tor H. (red) (2006): Tolking av kategorier. Observasjon, begrep og kategori. I: Fossåskaret, Erik, Fuglestad, Otto L. & Aase, Tor H.(red): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolking av kvalitative data*. Oslo, Universitetsforlaget AS.

